

«Бекитемин»

Ж. Баласагын атындагы КУУнун
илимий иштер боюнча проректору
профессор Н.И.Ишекеев

2024-ж.

Тарых жана чөлкөм таануу факультетинин Чөлкөм таануу жана кыргыз таануу
кафедрасынын кеңейтилген курамдагы жыйынын № 10 протоколунун
көчүрмөсү

Бишкек шаары, 21-июнь 2024-жыл

Катышкандар:

1. Каулбекова Р. А. - т. и. к. (07.00.02), доцент, жыйындын төрайымы;
2. Чороев Т. К. (Чоротегин) - т.и.д. (07.00.02), профессор;
3. Кылычев А. М. - т.и.д. (07.00.02; 07.00.09), профессор;
4. Арзыматова А. А. - т.и.д. (07.00.02), профессор;
5. Омурова Ж. О. - т.и.д. (07.00.02; 07.00.03), профессор;
6. Джумагулова А. А. - ага окутуучу;
7. Токтосунов Т. Ж. - ага окутуучу;
8. Жантелиева Н. Г. - ага окутуучу;
9. Шаршенбек кызы А. - ага окутуучу;
10. Мусакожоева Т. Б. – окутуучу;
11. Карымшакова Ш. К. - окутуучу.
12. Уметалиева Ж. Ж. - катчы

Күн тартиби:

1. Ага окутуучу Шаршенбек кызы Айперинин «Кыргыз Республикасынын Шанхай кызматташтык уюмунун өлкөлөрү менен болгон маданий-гуманитардык кызматташтыгы» деген темадагы 07. 00. 02 – Ата Мекен тарыхы жана 07.00.03 – Жалпы тарых адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясын талкуулоо.

Торайым: Урматтуу кесиптештер, бүгүн 21-июнь 2024-жылы Чөлкөм таануу жана кыргыз таануу кафедрасынын жыйынында ага окутуучу Шаршенбек кызы Айперинин «Кыргыз Республикасынын Шанхай кызматташтык уюмунун өлкөлөрү менен болгон маданий-гуманитардык кызматташтыгы» деген темада тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы талкуулоого алуу, адистиги: 07. 00. 02 – Ата Мекен тарыхы жана 07.00.03 – Жалпы тарых .

Илимий жетекчиси - тарых илимдеринин доктору, профессордун милдетин аткаруучу Омурова Жамыйкат Орозбековна.

Диссертациянын мазмуну, маңызы, максаты жана өзөктүү жерлери тууралуу айтып берүү үчүн сөз изденүүчү Шаршенбек кызы Айперинге берилет.

УГУЛДУ:

Изденүүчү Шаршенбек кызы А.: Урматтуу жыйындын мүчөлөрү! “Кыргыз Республикасынын Шанхай кызматташтык уюмунун өлкөлөрү менен болгон маданий-гуманитардык кызматташтыгы” деген темада жазылган диссертациябыздын негизги мазмунун ачып берүүгө уруксат этиңиздер. Диссертациянын негизги жыйынтыгын билдирүүнүн алдында Омурова Жамыйкат Орозбековнага илимий ишти жазууда илимий жетекчи катары кылган эмгегин белгилеп, терең ыраазычылык билдирем.

Изилдөөнүн актуалдуулугу:

Ааламдашуу шартында мамлекеттин ички жана тышкы саясаты, эл аралык аренадагы экономикалык кызматташтыгы ж.б. маселелеринин ичинде маданий-гуманитардык кызматташуу артыкчылыктуу мааниге ээ. Мамлекеттер маданий-гуманитардык кызматташтык аркылуу эл аралык аренада жана эл аралык уюмдарда кадыр-баркка ээ болушат, өздөрү үчүн оң маанидеги образын түзүшөт.

Азыркы гуманитардык илимдерде “маданий-гуманитардык кызматташтык” термининин так жана жалпыланган аныктамасы али калыптана элек. Көбүнчө изилдөөчүлөр маданий-гуманитардык кызматташтыкты өзүнчө карашат же маданиятты демейки боюнча гуманитардык кызматташууга киргизишет. Маданий-гуманитардык кызматташтык – бул мамлекеттердин ортосундагы маданият, билим берүү, илим, саламаттыкты сактоо, технология, спорт, маалымат, туризм, жаштар менен иштөө, адам капиталы, жарандардын өз ара пайдалуу байланышы жаатындагы кызматташуу жана достук, тынчтык чөйрөсүн түзүү болуп эсептелет. Ушуга байланыштуу “маданий-гуманитардык саясат”, “маданий дипломатия” жана “жумшак күч” сыяктуу түшүнүктөр маданий-гуманитардык кызматташтыктын максаттарына жетүү жолдору жана каражаттары катары иш алып барат. Ошондой эле мамлекеттер ортосундагы мамилелердеги маданий-гуманитардык

кызматташтык саясий-экономикалык мамилелер менен катар тышкы саясаттын үчүнчү өлчөмү катары чыга алат.

Учурда Борбордук Азия жана Кыргызстандын катышуусу менен адистештирилген региондук же субрегионалдык уюмдар түрүндө бир катар интеграциялык долбоорлор бар. Бул жерде интеграциялык демилгелердин көп векторлуулугун, региондун өлкөлөрүнөн тикедентике жана алардын кошуналары – Россия менен Кытай демилгелеген эл аралык уюм катары Шанхай кызматташтык уюмунун (ШКУ) белгилей алабыз. Маданий-гуманитардык байланыштарды өнүктүрүү ШКУнун ишмердүүлүгүнүн маанилүү курамдык бөлүгү болуп саналат. Уюмдун 23 жылдык жашоосундагы маданий-гуманитардык кызматташтыгы Евразия мейкиндигинде жашаган мамлекеттердин, элдердин жакындашуусуна салым кошуу менен уюмдун ишмердигинин деңгээлин жогорулатууга жана беделин бекемдөөгө иш аракеттерин жумшап жатат.

Эгемендүү мезгилдеги Кыргызстандын тарых илиминде изилденип жаткан маселе жалпы тарых анын ичинде Ата Мекендик тарых илиминде али да болсо жакшы жолго түшө элек. Аталган тема боюнча дисциплиналар аралык өз ара байланышын аныктаган изилдөөлөрдүн жетишсиздиги теманын актуалдуулугун айгинилеп турат.

Максаты жана милдеттери: Азыркы мезгилде өтө тездик менен интеграцияланып жаткан ааламдашуу шартында Кыргызстандын Шанхай кызматташтык уюмунун алкагындагы маданий-гуманитардык алакаларынын тарыхый өнүгүүсүнө анализ берүү жана анын таасирин аныктоо болду.

Жогорудагыдай максатты иш жүзүнө ашырууда төмөнкүдөй милдеттер коюлду:

1. Илимий ишке коюлган маселенин изилдөө деңгээлин аныктоо үчүн аталган темага арналган илимий эмгектерге олуттуу талдоо жүргүзүү;
2. Изилденип жаткан диссертациянын темасы боюнча тарыхый булактарын изилдөө, аларды типологиялаштыруу жана диссертацияда колдонулган илимий ыкмаларды айырмалап көрсөтүү;
3. Шанхай кызматташтык уюмунун алкагында маданий-гуманитардык кызматташтык маселелеринин жөнгө салынышын изилдөө;
4. Кыргыз Республикасынын ШКУга мүчө өлкөлөрү менен маданий ишмердүүлүгүнүн негизги багыттарын аныктоо жана анализ берүү;
5. ШКУ алкагындагы гуманитардык кызматташтыктын артыкчылыктарынын маани-маңызын айкындоо;
6. Шанхай кызматташтык уюмунун университетинин уюшулушу жана анын өнүгүү маселелерине мүнөздөмө берүү;

7. Кыргызстандын ШКУнун алкагындагы Конфуций институттарындагы билим берүү интеграциясынын өнүктөрүн ачып көрсөтүү;
8. Кытайдын ШКУнун алкагындагы “Бир алкак, бир жол” долбоорунда Кыргызстандын маданий-гуманитардык кызматташтыгынын келечеги ж.б. өнүгүүсүнө тийгизген таасирин анализдөө жана баа берүү.

Изилдөөнүн хронологиясы: 2001-2024-жылдар каралды.

Изилдөөнүн объектиси катары: болуп Кыргыз Республикасы менен Шанхай Кызматташтык уюмунун мүчө мамлекеттердин ортосундагы маданий-гуманитардык алакаларын ачып көрсөтүү саналат.

Изилдөө предмет: Шанхай кызматташтык уюмунун алкагында маданий-гуманитардык кызматташтык маселелеринин жөнгө салынышы, негизги багыттары, артыкчылыктары жана билим берүү тармагында Шанхай кызматташтык уюмунун университетинин уюшулушу, Конфуций институттарындагы билим берүү интеграциясынын өнүктөрү, Кытайдын ШКУнун алкагындагы “Бир алкак, бир жол” долбоорунда Кыргызстандын маданий-гуманитардык кызматташтыгынын келечегине, анын андан аркы өнүгүшүнө талдоо жүргүзүү болду.

Изилдөөнүн денгээли: Диссертациялык иштин биринчи бабында тарыхнаамада каралды. Тарыхнааманы 4 топко бөлүп карадык ШКУ жаралуу жана өнүгүү тарыхы, ошондой эле Кыргызстандын уюмдун алкагында мүчө өлкөлөр менен болгон маданий-гуманитардык мамилелеринин тарыхын изилдөө бүгүнкү күндө дүйнөлүк жана чөлкөмдүк саясатта абдан кызуу талкууга алынып, ШКУга мүчө өлкөлөрдүн жана уюмдун ишмердигине сереп салган Россия Федерациясынын (РФ) илимпоздорунун илимий иликтөөлөрдүн жүрүшү ШКУнун эл аралык уюм катары жашоосунда жетишилген ийгиликтери менен катар көйгөй жараткан маселелери арбын экендигинен кабар берет. Анткени, уюмдун мүчөлөрүнүн көбөйүшү (алтыдан тогузга өсүшү), территориялык алкагынын кеңейиши ого бетер уюмдун абройун жогорулатып анын ишмердигине баа берүүдө ар тараптуу көз караштардын калыптанышына өбөлгө болууда десек жаңылышпайбыз.

Экинчи топтогу тарыхнаамага азыркы мезгилдеги Кыргызстандын ШКУ алкагындагы коопсуздук ж.б. өнүгүүсүн изилдеген *КЭРдин окумуштууларынын* илимий эмгектери кирди.

КЭРдеги Фудан университетинин ШКУ иликтөө борборунун жана Россия жана БАны изилдөө борборунун төрагасы, белгилүү саясат таануучу Чжао Хуашэндин, кытайдын дагы бир изилдөөчүсү Чжан Веньвэйдин, Чжоу Цзюнь, Лян Чжэньпэн, Тянь Е, Цю Сяофэньдин эмгектеринде ШКУнун алкагындагы Кытай Эл Республикасы менен Россия Федерациясынын ортосундагы өз ара аракеттенүүсүн, уюмдун алкагында Россия менен Кытайдын Борбордук Азиядагы саясатынын өзгөчөлүктөрүн жана ШКУнун алкагында Россия менен Кытайдын

ортосундагы маданий-гуманитардык, регионалдык коопсуздук, экономикалык кызматташтыкты аныкталган.

ШКУнун алкагында мүчө мамлекеттердин, анын ичинде БАнын маданий-гуманитардык кызматташтыкты, маселелерин жана стратегиясын, XXI к. Кытайдын маданий дипломатиясын Лю Яньдун, Цзяо Ицян, У Юйяо, Чжао Фэнцай тарабынан изилденген.

Ян Вейхундун, Лян Чжэньпэн, Чжао Синь, Лян Чжэньпэн ж.б. эмгектеринде Конфуций институттарынын ишмердүүлүгү жана жайылышы туралуу маалыматтар берилген.

Үчүнчү топко ШКУнун жана Кыргызстандын тарыхына, ички жана тышкы саясатына анализ берген АКШ жана Евробиримдик өлкөлөрүнүн изилдөөчүлөрүнүн эмгектери каралды:

АКШнын белгилүү саясатчысы, кансыз согуш мезгилинде АКШнын президентинин улуттук коопсуздук боюнча мурдагы кеңешчиси, стратегиялык жана эл аралык изилдөөлөр борборунун консультанты З.Бжезинскийдин, дипломат жана эл аралык саясат боюнча эксперт, 1969-1975-жылдары АКШнын президентинин улуттук коопсуздук боюнча кеңешчиси жана 1973-1977-жылдары мамлекеттик катчы болуп иштеген Генри Киссинджердин, көрүнүктүү изилдөөчү-аналитиги, саясат таануучусу, эл аралык мамиле боюнча адис С. Хантингтондун ж.б. Джозеф С. Най, Крейг Олифант, О.А.Ариндин, Р. Пантуччи менен А. Петерсендин, Марта Б. Олкоттко окшогон изилдөөчүлөрдүн эмгектери каралды.

Жогорудагы эмгектерде саясий мамилелерди өзгөрткөн XXI кылымдын мүнөзүн аныктаган, ийкемдүү “жумшак күч”, КЭР жана Орусиянын Борбордук Азия мамлекеттеринин ортосундагы мамилелери, Борбордук Азияга экономикалык таасирин, маданияттагы, саясаттагы жана коопсуздук маселелериндеги ролдоруна сереп салынган.

Ошондой эле, бул эмгектер БА анын ичинде Кыргызстандын ШКУнун алкагындагы кызматташуусун мүнөздөөдө жана салыштырмалуу анализ берүүдө салымын кошту.

Маданий-гуманитардык байланыштарды өнүктүрүү ШКУнун ишмердүүлүгүнүн маанилүү курамдык бөлүгү болуп саналгандыктан, *төртүнчү топко Борбордук Азия республикаларында окумуштуулардын, аналитиктердин ж.б. изилдөөлөрү каралды.* ШКУ ишмердиги жана чөлкөмдөгү интеграция маселелерине арналган илимий изилдөөлөр жаңыдан өнүгүү жолуна түшүп жаткан БА өлкөлөрүнүн ар биринде изилдене баштады. ШКУга мүчө болгон БА мамлекеттеринин окумуштуу, саясат таануучу, тарыхчыларынын эмгектерин 4 кө бөлүп карадык: Казак Республикасынан, Өзбекстандан, Тажикстандан жана Кыргызстандан.

Кыргызстан жана ШКУну изилдеген Борбордук Азия жана жергиликтүү окумуштуулардын эмгектери диссертациялык ишти жазууда чоң көмөк түздү. Борбордук Азия республикаларынын ичинен ШКУнун ишмердүүлүгүн изилдөө Казак окумуштууларынын, саясат таануучу, эл аралык мамилени изилдеген серепчилеринин орус тилинде басылып чыккан эмгектери арбын, алар алгылыктуу жана жүйөөлү пикирлери менен айырмаланат:

М.Т.Лаумулин, А.В. Малашенко Кәріпжанов, Н.Мұқаметханұлынын, жана Е.Керимбаев, Н.Мухаметханұлынын, А. Тургенбай, З. Набижанкызынын, А. Бактыбаеванын жана Р. Айтбаева менен Н. Касимованын ж.б. эмгектеринде Казакстан анын ичинде Борбордук Азия республикалары менен Кытайдын мамилесин изилдөөдө ШКУнун ишмердигине абдан жакшы баа беришип, дыкат изилдешкен.

Өзбекстанда ШКУ алкагындагы ишмердүүлүктү, коопсуздук, саяскат, экономика ж.б. маселелерин изилдеген жоон топ окумуштуулардын мектеби калыптанган. Алар, белгилүү өзбек окумуштуулары жана иликтөөчүлөрү А.Х.Ходжаев, Г.Б. Исмаилова, Ф.Толипов ж.б. эмгектери көңүлгө алаарлык.

Ал эми Тажикстан окумуштуулары Тажикстандын тышкы саясий өнүгүүсүн, Кытай жана Орусия менен болгон ар кандай жааттагы эки тараптуу жана көп тараптуу байланыштарын, коңшу жана чет мамлекеттер менен болгон кызматташуусун изилдөөгө алган. Алар Р.Алимов, Ш.Д. Бобоев, Х. Холикназаров ж.б. тажик окумуштууларынын монографиялары жарык көргөн.

Эгемендүү мезгилдеги Кыргыз Республикасынын ички жана тышкы жашоосунун тарыхындагы маанилүү маселелерин, ошондой эле Кыргызстандын ШКУнун алкагында маданий-гуманитардык мамилелерин изилдөөгө белсенген кыргыз окумуштууларынын, серепчилердин, саясат таанучулардын, илимий эмгектери саналуу гана. Алар эгемендүү мезгилдеги Кыргыз Республикасынын тышкы саясий өнүгүүсүн изилдеген Н.М.Омаров, М.С.Иманалиев, Каана Айдаркул, , А.Э. Джоробекова, Н. Момошева, А.М. Кылычев, Омурова Ж.О. ж.б. Бул окумуштуулардын эмгектеринде Кыргызстандын тышкы саясий өнүгүүсүн маанилүү маселелерин изилдөөдө эгемен мезгилдеги Кыргыз Республикасынын дүйнөлүк коомчулук тарабынан таанылуу тарыхына токтолушкан. Көпчүлүк окумуштуулардын эмгектеринде Кыргызстандын тышкы саясатын жана эл аралык мамилелерин жалпы изилдөөгө алып, Кыргызстандын ШКУ алкагындагы өнүгүүсүнө учкай же кыйыр түрдө изилдеп анализ беришкен. Кылычев А.М. жана Омурова Ж.О. монографиясында Кыргыз Республикасынын уюмдун алкагындагы саясий, экономикалык жана маданий-гуманитардык кызматташтыгы каралган. Ушул эле авторлордун кийинки эмгеги Кытайдын Кыргызстанга болгон маданий дипломатисы жана Кытайдын “жумшак күч” саясатынын инструменти болгон Конфуций институттары талданган.

Изилдөө булактары: Кандидаттык диссертациялык иште коюлган максат менен милдеттерге жетүүдө колдонулган тарыхый булактарды:

1. Кыргыз Республикасынын жана ШКУнун укуктук–ченемдик документтери жана мыйзамдары;

2. ШКУга мүчө мамлекеттердин маданий-гуманитардык тармактагы министрлеринин кайрылуулары, билдирүүлөрү жана маектери;

3. Архивдик материалдар жана министрликтердин маалыматтары;

4. ШКУнун маданий-гуманитардык ишмердиги чагылдырылган массалык маалымат каражаттарында жарыяланган материалдар деп төрт топко бөлүп, талдоого алынды.

Изилдөөнүн теориялык -методологиялык негизи: Биздин изилдөөбүздүн коюлган максатына жетүүгө, ар бир бап боюнча натыйжалуу тыянактарды алууга жана корутундуулоого айрым илимдердин деңгээлиндеги методология же проблемалык баяндоо методдору колдонулду: Тарыхый изилдөө методдору – тарыхый-генетикалык, тарыхый – салыштырмалуу, тарыхый – диахрондук, тарыхый – системалык, тарыхый - типологиялык ыкма. ШКУнун жаралуу тарыхын жана өнүгүү баскычтарын изилдөөдө баштан аяк анализ берүүдө көмөк түздү. Эл аралык уюмдарды изилдөө, укуктук - нормативдик изилдөө методдору –тарыхый булактардын айкалышында объективдүү анализ жүргүзүүдө колдонулду.

Диссертациянын илимий жаңылыгы төмөнкүлөр менен шартталат:

1. Евразия мейкиндигинде ШКУ өз алдынча эл аралык уюм катары калыптануу тарыхында Кыргызстандын бул уюмдун алкагындагы маданий-гуманитардык өнүгүүсүн изилдөө Ата Мекендик тарых илиминде алгачкылардан болуп изилденип жатат; Кыргызстандын ШКУга мүчө мамлекеттер менен ушул уюмдун алкагында маданий-гуманитардык багыттарда кызматташтыкты ишке ашыруу жүрүмдөрү жана багыттары талдоого алынды;

2. ШКУнун расмий документтери, Кыргыз Республикасынын ШКУга мүчө мамлекеттер менен болгон байланыштары, ШКУнун расмий сайттарындагы укуктук ченемдик ж.б. документтери, ШКУга мүчө мамлекеттердин университеттеринин ортосунда түзүлгөн келишимдер, меморандумдар, макулдашуулар каралып системалык анализге алынды.

3. Англис, түрк, кытай, орус тилиндеги адабияттардын жардамы менен Кытай, Россия ж.б. уюмга мүчө мамлекеттер ортосундагы маданий кызматташуунун артыкчылыктуу багыттары (адабият, театр, кино, балет ж.б.), ошону менен катар туризм, экология ж.б. иш чаралардын активдешип жатышы анализденилди.

4. Изденүүчү тарабынан учурдагы КЭРдин тышкы иштер министрлигинин, РФ тышкы иштер министрлигинин сайттары, Кыргыз Республикасынын Президентинин архивинин материалдары, Улуттук статистикалык комитетинин, миграция кызматтарынын материалдары, айрым министрликтердин расмий аналитикалык маалыматтары диссертациялык иште кеңири колдонулуп, изилдөөнүн булак базасын кыйла кеңейтти;

Иштин практикалык мааниси. Илимий иштин ар бир бабындагы негизги бүтүмдөр жана жалпы тыянактар Ата Мекен тарыхы, Евразия тарыхы, ШКУнун тарыхы, жалпы тарых, азыркы эл аралык мамилелер менен дипломатиянын тарыхы сыяктуу көйгөйлөрдү изилдөөдө, интернеттик дарстарды даярдоодо, окуу куралдарын түзүүдө жана ушул теманын алкагында салыштырма изилдөөлөр жүргүзүлгөн илимий чөйрөлөрдө пайдаланууга болот.

Илимий иштеги коргоого коюлуучу негизги жоболор. Диссертациялык илимий изилдөөнүн жыйынтыгын шарттаган төмөндөгүдөй корутундулар коргоого сунушталат:

1. Азыркы мезгилдеги адамзатка таасир эткен заманбап коркунучтардын актуалдуулугу Кыргызстандын ШКУ алкагындагы маданий- гуманитардык кызматташтыгынын маанисин жогорулатат; Кыргыз Республикасынын уюмга мүчө мамлекеттер менен маданий-гуманитардык кызматташтыгы үч этапта көрсөтүлдү: биринчи этап – укуктук-ченемдик базанын калыптанышы (2002-2010-жылдар); экинчи этап – аталган кызматташтык жаңы тармактарга жайылышы (2010-2017-жылдар); үчүнчү этап – уюмдун алкагынын кеңейиши жана жаңы мүмкүнчүлүктөрдүн пайда болушу (2017-2023-жылдар);

2. ШКУ алкагындагы гуманитардык кызматташтык өсүүдө, уюмга кирген мамлекеттердин ортосундагы байланыштарды камтыган ар кыл кызматташтык мамлекеттер жана элдердин билим берүү, илим, маданият, массалык маалымат каражаттарынын, туризм, спорт, экология ж.б. өз ичине камтыйт. Аталган тармактар боюнча Кыргызстан ШКУга мүчө өлкөлөр менен тыгыз кызматташууда;

3. ШКУнун алкагындагы маданий дипломатия мүчө мамлекеттердин улуттук кызыкчылыктарын камсыз кылуу үчүн маанилүү жана дүйнөлүк коомдоштуктун калыптанышына салым кошот. Кыргызстан "Тогуз сыйкырдуу нота", "Чыгыш обондору" ж.б. иш чараларга катышып уюмга мүчө мамлекеттер менен кызматташтыгын бекемдеп жатат;

4. Маданий-гуманитардык кызматташтык элдер ортосундагы ынандуу мамилелерди түзүүгө мүмкүндүк берет, аймактар бири-бирин жакшыраак таанып-билүүгө, мамлекеттер аралык катаалдыгын тегиздөөгө, коопсуздук жана экономика маселелеринде карама-каршылыктарды жоюуга жардам берет;

5. ШКУ алкагындагы кызматташуунун эң маанилүү багыттарынын бири – билим берүү жана илим-техника тармагы. Билим берүү, илимий байланыштар мамлекеттердин экономикалык, социалдык, маданий жана интеллектуалдык потенциалын жогорулатууга көмөктөшөт. Интернационалдык тарбия, адамдарды өз ара сыйлоо, толеранттуулук сапаттардын калыптанышына таасир берет. Кыргызстан уюмдун мүчөлөрү менен бирге билим берүү, илимий-техникалык жаатта ар тараптуу кызматташтык механизмдеринин форматтарын түздү;

6. Кытай Конфуций институттары аркылуу Кыргызстанда «жумшак күч», «маданий дипломатия» саясатын ишке ашырып жатат. Аталган институттун алкагында кытай тилин окутуу, маданиятын жайылтуу, академиялык алмашуу, студенттердин мобилдүүлүгү, тармактык университеттерди түзүү, адистештирилген университеттердин бирикмелери ШКУУ ж.б. пайда болду;

7. "Шанхай кызматташтык уюмунун сегиз керемети" аталган туризм багытындагы маанилүү тармак – дүйнөлүк, улуттук экономиканын өнүгүшүнө салым кошуп эл аралык мамилелерди чыңдоого форумдар, семинарлар мамлекеттер ортосундагы кызматташтыкты өнүктүрүүгө салым кошот. Кыргызстан менен КЭРдин ж.б. мүчө мамлекеттер ортосундагы көркөм өнөр, живопись, сүрөт ж.б. кызматташтыгы терең диалог тажрыйбасын калыптандырып жатат;

8. Кыргызстан КЭР менен "Бир алкак, бир жол" долбоорунда маданий-гуманитардык кызматташтыкта кеңири чөйрөдөгү мамилелерине жол ачты. Аталган долбоордун алкагында келечекте Жибек жолунун айдынында жайгашкан мамлекеттердин тарыхый маданий мурастарын биргелешип пайдалануу, алардын маданий өзгөчөлүктөрүн камтыган туристик объекттерин, тарыхый мурастарын коргоо боюнча көп баскычтуу жана сапаттуу кызматташуу аянтчаларын куруу каралууда.

9. Изилдөөчү тарабынан тарыхнааманын талдоосу көрсөткөндөй аталган тема боюнча изилдөө жокко эсе экендиги аныкталган; мурда пайдаланылбаган архивдик, илимий материалдарды, массалык маалымат каражаттарында жарыяланган макалаларды, аналитикалык ой пикирлерди илимий айлампага киргизди; изилдөөнүн жыйынтыгында тема боюнча материалдардын, жоболордун жана корутундулардын көлөмү кеңейтилди.

Иштин апробацияланышы. Диссертациялык иштин мазмуну жана илимий тыянактары эл аралык (Россия, Казакстан) жана республикалык илимий–практикалык конференцияларда, форумдарда, тегерек отурум ж.б. илимий жыйындарда апробацияланды.

Диссертациянын илимий жыйынтыктарынын изденүүчү басмада жарыялаган эмгектерде чагылдырышынын толук көлөмү: Илимий иштин негиздери жана жыйынтыктары Кыргыз Республикасынын УИА сунуштаган атайын илимий жыйнактарда, чет элдик рецензияланган журналдарда жана башка илимий жыйнактарда жарыяланган. Илимий иш боюнча жалпы 10 илимий макала жарык көрдү, алардын 5 и чет элдик басмаларда чыгарылган, 5 макала РИНЦте катталган басылмаларда, 2 макала Ж.Баласагын атындагы КУУнун вестнигинде, 1 макала "Web of Science" жана "Scopus" индекс системасы камтылган басмаларда жарык көрдү.

Диссертациялык иштин структурасы. Диссертациялык иш киришүүдөн, төрт баптан, корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемеден турат.

Угүлду:

Торайым: Баяндама үчүн рахмат. Изденүүчүгө сын- пикирлериңиздерди берсеңиздер.

Чыгып сүйлөштү:

Чороев Т. К. (Чоротегин): Шаршенбек кызы Айперинин диссертациялык ишин биринчи бетинен аягына чейин карап окуп чыктым. Иштин көлөмүнөн эле көрүнүп турат абдан көп материал чогултуп эмгектенгенсизер. Тарыхнаамада монография жана макалалар абдан көп, мындай материалды кайдан алдыңыз. Тарыхнаама боюнча эмгектер жетиштүү, бирок кыргыз окумуштууларынын эмгектери саналуу гана деген ойду жазыптырсынар. Мени булактык базаңардагы материалдын көптүгү абдан таң калтырды. Анткени бул уюм боюнча Кыргыз Республикасынын мыйзам базасы абдан көп, алардын баарын талдап көрүп, маанилүүсүн калтырганыңар оң. Илимий иштин 3-бабынын 2-параграфында массалык маалымат каражаттары боюнча материалдарыңызга “Контимос” деген Кытай журналы бар Кыргызстанда орус жана кытай тилдеринде чыгып, бекер таратылып келет. Ошол журнал жөнүндө да маалымат кошуп коюңуздар.

Иште чет тилдеги эмгектер кыргыз тилине которулуп, ар бир параграф боюнча жакшы тыянак чыгарылган. Колдонулган адабияттардын структурасы да жакшы. Иште кээ бир орусча терминдерди которуу керек. Эмгек илимий негизде жазылган, ишти жактоого толук сунуштайм.

Шаршенбек кызы А.: Сурооңузга чон рахмат! Тарыхнаама боюнча материалдар 2015-2016-2017 -жылдарда кафедранын илимий изилдөө ишинин алкагында түзүлгөн эл аралык (ШКУУ) келишимдердин негизинде Орусиянын Дипломатиялык Академиясынын китепканасында, Ыраакы чыгыш институтунда жана АлтГУнун, УрФУнун ж.б. университеттердин китепка сайттарындагы материалдарга таянылып жазылды. Кыргыз окумуштуулары Кыргызстандын тышкы саясаты боюнча көп эмгек жазышкан, бирок биздин ишибизге таандык болгон эмгектер жокко эсе дегенибиз. Булак таануу боюнча сиздин айткан оюңузга кошулам, кээ бир ашыкча булактарды алып салсак болот. Иштин 3-бабын боюнча берген пикиринизди карап толуктайм.

Кылычев А. М.: Диссертацияны толугу менен карап чыктым. План жакшы түзүлгөн. Шаршенбек кызы Айпери бул темада көп жылдан бери изилдөө жүргүзүп келет. Айпери бул ишти кафедранын илимий изилдөө темасынын алкагында жана өз алдынча иликтеп келе жатат. Ишти жазууда абдан көп адабияттар, булактык база колдонулгандыгы көрүнүп турат. Ошондой болсо дагы иштин 4-5-баптарында берилген материалдарды анализдөөдө чет элдик жана жергиликтүү окумуштуулардын эмгектерине таянуу зарыл. Кытайдын, Орусиянын, АКШ жана Европа ж.б. саясатын анализдөөдө нейтралдуу тыянак чыгаруу керек, анткени биз алар менен эгемендүү мамлекет катары кызматташып жатабыз. Диссертациялык иштин КРдин

ЖАКтын койгон талабына ылайык жазылган. Киришүүнүн актуалдуулугун жана коргоого алып чыга турган сунуштарды кайрадан карап чыгып, редакциялап, жакшылап жазышыңар керек жана Борбордук Азия, Шанхай кызматташтык уюму, Кытай эл республикасы деген жерлерге кашанын ичине мындан нары БА, ШКУ, КЭР деп кыскартылып жазылат деп бериңиздер. Иштин тарыхнаамасын ШКУга мүчө өлкөлөрдүн жана кирбеген өлкөлөрдүн изилдөөлөрүн кароого жана илимий тыянактарды чыгарууга аракет кылгандыгыңар байкалып турат.

Тарыхнааманы карап жатып 4 топко бөлүпсүңөр, 4-топту карап жатып 23-бетте Кыргызстандын ички жана тышкы саясаттагы маанилүү маселелерин изилдөөгө алган кыргыз окумуштууларынын, саясат таануучулардын жана тарыхчылардын илимий эмгектери жана монографиялары бар деп аларды атап кетипсиздер, ошол жерден К. Токтомышев менен А. Д. Джекшенкуловду тизмеден алып салсаңыздар. Анткени Шанхай кызматташтык уюмунун ишмердүүлүгүнө тиешеси жок, ал кишилердин эмгектери. Ошондой эле, материал абдан көп болгондуктан иш 218 бет болуп кеткен, ошол себептен редакциялап, барагынын санын азайтуу керек.

Мындан тышкары иштин ар бир параграфында тиешелүү тыянак чыгаруу аракетинер жакшы. Негизинен ишти жазууда абдан көп эмгек кылганыңыздар көрүнүп турат, ошондуктан мен сунушталган пикирлерди оңдоо менен диссертациялык кеңеште ачык коргоого сунуштайм.

Шаршенбек кызы А.: Сурооңузга чон рахмат! Киришүүнүн актуалдуулугун жана коргоого алып чыга турган сунуштарды кайрадан карап чыгып иштин маанисине карата жазганга аракет кылам. 1-бап жана башка сиз берген пикирлериңизди эске алам.

Арзыматова А. А.: Шаршенбек кызы Айперинин диссертациялык иши менен таанышып чыктым. Изилдөөгө алынып жаткан тема абдан актуалдуу, анткени, Кыргызстандын ШКУнун өлкөлөрү менен маданий-гуманитардык мамилелерин изилдөө олуттуу маселелерден. Бул иштин практикалык мааниси да бар. Иште абдан көп илимий адабияттарды изилдөөгө аракет жасалган. Изилдөөнүн булактарын негизи төрт топко бөлүп чагылдырылган. Иштин ар бири бабында тыянак чыгарууда кээ бир жалпылаштырылган ой пикирлер камтылган, аларды так билдирүү маанилүү деп ойлойм. Мындан тышкары иште грамматикалык жана стилдик мүчүлүштүктөр орун алган. Мындан тышкары, киришүү менен корутундуну редакциялоо абзел. Менин пикиримде Шаршенбек кызы Айперинин эмгеги бышылып жетилген, коргоого сунуштайм.

Шаршенбек кызы А.: Сурооңузга чон рахмат! Ар бир бап боюнча тыянактарды жалпылаштырбай так берүүгө аракет кылам. Иште стилистикалык жана грамматикалык мүчүлүштүктөр орун алганы талашсыз. Анткени, көпчүлүк адабияттар орус, англис тилинде

жана эл аралык терминдер менен колдонулат. Ошого байланыштуу, айрым терминдерди колдонууда стилистик каталарга жол берилиши ыктымал. Бул маселе боюнча оңдоп, түздөөлөр жүргүзүлөт.

Омурова Ж. О.: Шаршенбек кызы Айперинин илимий ишинин темасы 2021-жылы бекитилген, ошол мезгилден бери жазып келет. Көп жылдан бери аталган темада талыкпай иштеп келе жатат. Көптөгөн илимий макалалары чет элдик жана Атамекендик басылмаларда жарык көргөн, анын ичинен РИНЦ базасында индекстелген 10 илимий макала жана “Web of Science” жана “Scopus” индексе системасында камтылган 1 макаласы жарыяланды. Кандидаттык минимумдары тапшырылды. Акыл Мукаевич айткан киришүү менен корутундуну редакциялоошубуз керек. Мындан тышкары адабият шилтемелер иштин кээ бир жерлеринде толук берилбей калган. Сиздердин айткан пикирлериңизди эске алып, оңдоп келебиз.

Джумагулова А. А.: Мен дагы Шаршенбек кызы Айперинин диссертациясын толугу менен карап окуп чыктым. Иш илимий иште коюлчу талаптарга жалпы жонунан жооп берет. Иш көп жылдан бери иликтенип келе жаткан эмгек. Диссертациялык иштин алкагында Айперинин көп макалалары чет өлкөнүн басмаларында жарык көргөн. Негизинен иштин 2 – бабында объект жана предметти кароодо берилген материалдар көп, аларды иргеп кыскартуу керек. Ушул эле баптын 3-параграфта иште колдонгон методдорду жазууда кайсыл метод иштин баптарын анализдөөдө колдонулганын кыскача жазып кетсеңиз. Мен дагы Айперинин ишин диссертациялык кеңеште ачык коргоого сунуштайм.

Шаршенбек кызы А.: Сурооңузга чон рахмат! 2-баптын объект жана предметти боюнча кээ бир материалдарды кыскартууга макулмун. Ал эми 2-баптын 3-параграфта методдор боюнча колдон келишинче кыскача жазганга аракет кылам.

Жантелиева Н. Г.: Менин оюм боюнча негизинен диссертациялык иш жакшы илимий деңгээлде жазылган. Иште кетирилген кээ бир стилдик, грамматикалык мүчүлүштүктөр бар. Эмгек илимий негизде жазылган, ишти диссертациялык советте коргоого сунуштайм.

Торайым: Чөлкөм таануу жана кыргыз таануу кафедрасынын ага окутуучусу Шаршенбек кызы Айперинин «Кыргыз Республикасынын Шанхай Кызматташтык уюмунун өлкөлөрү менен маданий-гуманитардык кызматташтыгы» аттуу кандидаттык диссертациялык иши, азыркы эл аралык мамилелердин, регионалдык интеграциянын өнүгүшүндө актуалдуу маселелердин бири. Ал эми Кыргыз Республикасы Шанхай Кызматташтык уюмунун түзүүчү мамлекеттеринин бири, уюм түзүлгөндөн тартып, бул багытта кызматташтыкты жүргүзүп келет, ошондой эле 9 мүчө мамлекети бар ШКУ дүйнөлүк деңгээлде өз орду жана ролу бар уюм. Андыктан, бул өңүттөн алганда Шаршенбек кызы Айперинин кандидаттык диссертациялык иши колдоого татыктуу. Иштин планына токтолсом, туура коюлган,

тарыхнаама бөлүмүндө ШКУнун ишмердүүлүгү боюнча бир аз болсо да, учкай сөз кылып кеткен Кыргызстандык изилдөөчүлөрдүн илимий макалалары, эмгектери да кошулса, ал эми экинчи бөлүмдөгү изилдөө ыкмалары каралып жаткан параграфтар менен дал келип колдонулса деген сунушту айтууга болот. Профессор А.М. Кылычев айткандай иш жакшы жазылган жана коюлган талаптарга жооп берет. Мындан аркы ишине ийгилик каалап койолу

Урматтуу кесиптештер, бүгүнкү талкуудагы сын пикирлерди эске алуу менен жалпы катышуучулар Айпери Шаршенбек кызынын диссертациялык ишин ачык коргоого сунуш кылышты. Анда, добуш берип койсоңузда.

Добуш берүүнүн жыйынтыгы: “МАКУЛ”- 11; “КАРШЫ”- жок; “КАЛЫС”- жок. Бир добуштан макул болушту.

Ж.Баласагын атындагы КУУнун Чөлкөм таануу жана кыргыз таануу кафедрасынын Шаршенбек кызы Айперинин «Кыргыз Республикасынын Шанхай кызматташтык уюмунун өлкөлөрү менен болгон маданий-гуманитардык кызматташтыгы» деген темада тарых илимдеринин кандидаты 07. 00. 02 – Ата Мекен тарыхы жана 07.00.03 – жалпы тарых адистиги боюнча окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы боюнча

КОРУТУНДУСУ

1. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу ааламдашуу шартында мамлекеттин ички жана тышкы саясаты, эл аралык аренадагы экономикалык кызматташтыгы ж.б. маселелеринин ичинде маданий-гуманитардык кызматташуу артыкчылыктуу мааниге ээ болушу менен шартталган. Мамлекеттер маданий-гуманитардык кызматташтык аркылуу эл аралык аренада жана эл аралык уюмдарда кадыр-баркка ээ болуп, өздөрү үчүн оң маанидеги образын түзүп келишет.

Азыркы гуманитардык илимдерде “маданий-гуманитардык кызматташтык” термининин так жана жалпыланган аныктамасы али калыптана элек. Көбүнчө изилдөөчүлөр маданий-гуманитардык кызматташтыкты өзүнчө карашат же маданиятты демейки боюнча гуманитардык кызматташууга киргизишет. Маданий-гуманитардык кызматташтык – бул мамлекеттердин ортосундагы маданият, билим берүү, илим, саламаттыкты сактоо, технология, спорт, маалымат, туризм, жаштар менен иштөө, адам капиталы, жарандардын өз ара пайдалуу байланышы жаатындагы кызматташуу жана достук, тынчтык чөйрөсүн түзүү болуп эсептелет. Ушуга байланыштуу “маданий-гуманитардык саясат”, “маданий дипломатия” жана “жумшак күч” сыяктуу түшүнүктөр маданий-гуманитардык кызматташтыктын максаттарына жетүү жолдору жана каражаттары катары иш алып барат. Ошондой эле мамлекеттер ортосундагы мамилелердеги маданий-гуманитардык кызматташтык саясий-экономикалык мамилелер менен катар тышкы саясаттын үчүнчү өлчөмү катары чыга алат.

Учурда Борбордук Азия жана Кыргызстандын катышуусу менен адистештирилген региондук же субрегионалдык уюмдар түрүндө бир катар интеграциялык долбоорлор бар. Бул жерде интеграциялык демилгелердин көп векторлуулугун, региондун өлкөлөрүнөн тикедентике жана алардын кошуналары – Россия менен Кытай демилгелеген эл аралык уюм катары Шанхай кызматташтык уюмунун (ШКУ) белгилей алабыз. Маданий-гуманитардык байланыштарды өнүктүрүү ШКУнун ишмердүүлүгүнүн маанилүү курамдык бөлүгү болуп саналат. Уюмдун 23 жылдык жашоосундагы маданий-гуманитардык кызматташтыгы Евразия мейкиндигинде жашаган мамлекеттердин, элдердин жакындашуусуна салым кошуу менен уюмдун ишмердигинин деңгээлин жогорулатууга жана беделин бекемдөөгө иш аракеттерин жумшап жатат.

Эгемендүү мезгилдеги Кыргызстандын тарых илиминде изилденип жаткан маселе жалпы тарых анын ичинде Ата Мекендик тарых илиминде али да болсо жакшы жолго түшө элек. Аталган тема боюнча дисциплиналар аралык өз ара байланышын аныктаган изилдөөлөрдүн жетишсиздиги теманын актуалдуулугун айгинилеп турат.

2. Илимий жыйынтыктары.

1. Шанхай кызматташтык уюмунун өз алдынча эл аралык уюм катары калыптануу тарыхында Кыргызстандын бул уюмдун алкагындагы маданий-гуманитардык өнүгүүсүн изилдөө Ата Мекендик тарых илиминде алгачкылардан болуп изилденип, Кыргызстандын ШКУга мүчө мамлекеттер менен уюмдун алкагында маданий-гуманитардык багыттарда кызматташтыкты ишке ашыруу жүрүмдөрү жана багыттары талдоого алынган.

2. ШКУнун расмий документтери, Кыргыз Республикасынын ШКУга мүчө мамлекеттер менен болгон байланыштары, ШКУнун расмий сайттарындагы укуктук ченемдик ж.б. документтери, ШКУга мүчө мамлекеттердин университеттеринин ортосунда түзүлгөн келишимдер, меморандумдар, макулдашуулар каралып системалык анализге алынган.

3. Англис, түрк, кытай, орус тилиндеги адабияттардын жардамы менен Кытай, Россия ж.б. уюмга мүчө мамлекеттер ортосундагы маданий кызматташуунун артыкчылыктуу багыттары (адабият, театр, кино, балет ж.б.), ошону менен катар туризм, экология ж.б. иш чаралардын активдешүүсү анализденилип берилген.

4. Изденүүчү тарабынан учурдагы Кытайдын тышкы иштер министрлигинин, Россиянын тышкы иштер министрлигинин сайттары, Кыргыз Республикасынын Президентинин архивинин материалдары, Улуттук статистикалык комитетинин, миграция кызматтарынын материалдары, айрым министрликтердин расмий аналитикалык маалыматтары диссертациялык иште кеңири колдонулган.

3. Изилдөөнүн илимий практикалык мааниси - илимий иштин ар бир бабындагы негизги бүтүмдөр жана жалпы тыянактар, Ата Мекен тарыхы, Евразия тарыхы, ШКУнун

тарыхы, жалпы тарых, азыркы эл аралык мамилелер менен дипломатиянын тарыхы сыяктуу көйгөйлөрдү изилдөөдө, интернеттик дарстарды даярдоодо, окуу куралдарын түзүүдө жана ушул теманын алкагында салыштырма изилдөөлөр жүргүзүлгөн илимий чөйрөлөрдө пайдаланууга болот.

4. Изденүүчүнүн жеке салымы. Изилдөөчү тарабынан тарыхнааманын талдоосу көрсөткөндөй аталган тема боюнча изилдөө жокко эсе экендиги аныкталган; мурда пайдаланылбаган архивдик, илимий материалдарды, массалык маалымат каражаттарында жарыяланган макалаларды, аналитикалык ой пикирлерди илимий айлампага киргизди; изилдөөнүн жыйынтыгында тема боюнча материалдардын, жоболордун жана корутундулардын көлөмү кеңейтилди.

5. Илимий иштин адистикке ылайыктуулугу. Ага окутуучу Шаршенбек кызы Айперинин «Кыргыз Республикасынын Шанхай кызматташтык уюмунун өлкөлөрү менен болгон маданий-гуманитардык кызматташтыгы» деген темадагы диссертациясы диссертациялык кеңештин профилине туура келет. 07.00.02 – Ата Мекендик Тарых жана 07.00.03 – Жалпы тарых адистиги боюнча диссертацияларга коюлган бардык талаптарга жана паспортуна толук жооп берет.

6. Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин толуктугу. Диссертациялык иштин жоболору жана жыйынтыктары республикалык жана эл аралык илимий-практикалык семинарларда жана конференцияларда баяндамаларда жана чыгып сүйлөөлөрдө камтылган. Ошондой эле диссертациялык иштин жоболору жана жыйынтыктары автордун республикалык жана чет өлкөлүк басылмалардагы жарыялоолорунда, атап айтканда РИНЦ базасында индекстелген 10 илимий макалада жана “Web of Science” жана “Scopus” индексе системасында камтылган 1 макалада баяндалган.

7. Коргоого сунуштар.

1. Шаршенбек кызы Айперинин 07.00.02 - Ата Мекен тарыхы жана 07.00.03 – жалпы тарых адистиктери боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган «Кыргыз Республикасынын Шанхай кызматташтык уюмунун өлкөлөрү менен болгон маданий-гуманитардык кызматташтыгы» деген темадагы диссертациялык изилдөөсү Кыргыз Республикасынын окумуштуулук даражаларды берүү жөнүндөгү жобосунун талаптарына жооп берген өз алдынча, аяктаган илимий иш болуп саналат. Диссертациялык иштин түзүмү жана көлөмү КР УАКтын талаптарына жооп берет.

ТОКТОМ КАБЫЛ АЛЫНДЫ:

1. Шаршенбек кызы Айперинин “Кыргыз Республикасынын Шанхай кызматташтык уюмунун өлкөлөрү менен болгон маданий-гуманитардык кызматташтыгы” деген темадагы кандидаттык диссертациялык ишинин корутундусу бекитилсин.

2. Шаршенбек кызы Айперинин “Кыргыз Республикасынын Шанхай кызматташтык уюмунун өлкөлөрү менен болгон маданий-гуманитардык кызматташтыгы” деген темадагы диссертациялык иши тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы жана 07.00.03 – жалпы тарых адистиги боюнча изденип алуу үчүн коргоого сунушталсын.

3. “Кыргыз Республикасынын Шанхай кызматташтык уюмунун өлкөлөрү менен болгон маданий-гуманитардык кызматташтыгы” деген диссертациялык иш боюнча кандидаттык программасы бекитилсин.

Торайым,
т.и.к., доцент

Катчы

Каулбекова Р.А.

Уметалиева Ж.Ж.